

Ще одна позиція авторів тримовного словника полягає в узгодженні граматичного роду українських назв, аж до їхньої зміни, з вихідними латинськими назвами. Так, назву "підлісник" (*Sanicula*) змінено на "підлісниця", бо слово *Sanicula* належить до жіночого роду. Якщо дотримуватися цієї концепції, то зміні підлягали би й інші назви. Так, *Carum* і *Corispermum* є словами середнього роду, а у словнику їхні українські відповідники "кмин" і "блощиценасінник" належать до чоловічого роду. Латинські назви *Fagus* і *Kochia* є словами жіночого роду, але автори не намагаються їх узгодити, бо "бук" належить до чоловічого роду, а "віниччя" до середнього. Це свідчить про недоцільність подібного втручання в граматичні засади української мови і номенклатури. Правописним нормам української мови не відповідає подвоєння при голосних у загальних назвах, потрібно писати не "юкка" (*Yucca*), а "юка".

УДК 502: 582.42/.49: 633.1

Москалець В. В., Москалець Т. З.

Білоцерківський національний аграрний університет
пл. Соборна, 8/1, м. Біла Церква, Київська обл., 09117
moskalets7819@i.ua

АНАЛІЗ СИСТЕМАТИКИ ОКРЕМОГО БОТАНІЧНОГО РОДУ *TRITICOSECALE*

Тритикале (геномна формула А.В.Р.) вважається самостійним родом \times *Triticosecale* Wittm. ex A.Camus. Авторами родової назви є Людвіг Вітмак (*Wittmack Ludwig*) та Еме Антуанетта Камю (*Camus Aimée Antoinette*), які опублікували його в 1927 р. у виданні «Bulletin du Muséum National d'Histoire Naturelle». Нині систематика тритикале описується таким чином: домен: ядерні (*Eukaryota*); царство: зелені рослини (*Viridiplantae*); відділ: *Streptophyta*; судинні (*Tracheophyta*); насінні (*Spermatophyta*); покритонасінні (*Magnoliophyta*); клас: однодольні (*Liliopsida*); підклас: магноліїди (*Magnoliidae Novák ex Takht.*); надпорядок: лілійні (*Lilianaе Takht.*); порядок: злаки (*Poales Small*); родина: злакові (*Poaceae Barnhart*); підродина: *Pooideae*; триба: пшеничні (*Triticeae*); рід: \times *Triticosecale* Wittm. ex A.Camus. Згідно з сучасною класифікацією тритикале, окремий штучно створений селекціонерами рід *Triticale*. Лартер (*Larter et all., 1970*) запропонував використовувати як основну класифікаційну ознаку відмінність за рівнем плоїдності – *Triticosecale hexaploide*, *T. octoploide* і т. д. Особливістю сучасної номенклатури тритикале є використання геномних формул, що дозволяє в стислому вигляді дати інформацію про геномний склад і плоїдність конкретної форми. У зв'язку з чим окремий ботанічний рід поділяють на три генетичні види: двовидове октаплоїдне тритикале — *Triticale aestivumforme* ($2n = 56$), створене схрещуванням жита з пшеницею м'якою; двовидове гексаплоїдне — *Triticale durumforme* ($2n = 42$), створене схрещуванням жита з пшеницею твердою; тривидове гексаплоїдне –

Estivum durumforme ($2n = 42$), створене схрещуванням жита з пшеницею м'якою та пшеницею твердою. Дуже цікавою видається класифікація МакКей (McKey, 1990), який запропонував віднести тритикале до відділу роду *Triticum*: рід: *Triticum*, відділ: *Triticale*, види: *Triticum krolowii* (4x), *Triticum turgidocereale* (6x), *Triticum rimpau* (8x) (Уколов и др., 2006). Аналіз наявної літератури свідчить, що до теперішнього часу склалася наступна система: первинні тритикале: гексаплоїдне, октаплоїдне; вторинне тритикале: гексаплоїдне, октаплоїдне, тетраплоїдне (Oettler, 1998). А.Ф. Шуліндін (Шульдин, 1970) запропонував розділяти форми тритикале на первинні, двохвидові, трьохвидові, насичені м'якою пшеницею, насичені твердої пшеницею і насичені житом, а Ф.М. Парій (Парій, Діордієва, 2014) – на чотирьохвидові.

Таксономічні характеристики тритикале такі: нототаксони (nothotaxons): ноторід (гібридний рід) *×Triticosecale* Wittm. ex A.Camus; нотовид (гібридний вид) *×Triticosecale blaringhemii* A.Camus; нотовид *×Triticosecale neoblaringhemii* A.Camus, вид *Triticosecale neoblaringhemii* C.Yen & J.L.Yang; нотовид *Triticosecale rimpau* Wittm., вид *Triticosecale rimpau* C.Yen & J.L.Yang; нотовид *×Triticosecale schlanstedtense* Wittm.); гібридні таксони тритикале (гібридна різновидність або nothovariety): *×Triticosecale blaringhemii* nothovar. *breviaristatum* A.Camus; *×Triticosecale blaringhemii* nothovar. *longiaristatum* A.Camus (Bagulho et al., 1996; Sanchez-Monge, 1996).

Болгарський генетик і біоеколог Костов виділив ноторід *Secalotricum* Kostov та *Secalotricum saratoviense* Meister ex Kostov, 1936, які характеризуються як генотипи з високою екологічною валентністю до азидних умов кліматопу.

Один із представників екологічної селекції тритикале А. Мюнцінг (Müntzing, 1979) охарактеризував агроекологічні та господарські особливості ноторода *Triticale* Tscherm.-Seys. ex Müntzing, що надалі було офіційно визнано: *×Triticale aestivum* Sánchez-Monge; *×Triticale carthlicovavilovi* B.R.Baum; *×Triticale dicoccocereale* B.R.Baum; *×Triticale dicoccoidecereale* B.R.Baum; *×Triticale diccoides* Sánchez-Monge; *×Triticale dicoccum* Sánchez-Monge; *×Triticale durocereale* B.R.Baum; *×Triticale duro-montanum* B.R.Baum; *×Triticale durum* Sánchez-Monge; *×Triticale hexaploide* Larter; *×Triticale korai* Kiss; *×Triticale meister* Lindschau & D.Z. Oehler; *×Triticale octoploide* Zillinsky; *×Triticale rimpau* (Wittm.) Lindschau & D.Z.Oehler; *×Triticale rimpau* Wittm., 1899; *×Triticale taylor* Müntzing; *×Triticale timopheevi-cereale* B.R. Baum; *×Triticale turgidocereale* B.R.Baum; *×Triticale turgidocereale* Kiss (за австрійським біологом, генетиком Еріхом фон Чермаком (1958) та шведським генетиком, членом Королівської шведської АН Арне Мюнтцингом (1975)). Варто зазначити, що німецький біолог і ботанік Людвіг Вітмак, автор низки ботанічних таксонів за результатами екологічної оцінки нового ботанічного роду *Triticosecale*, виділив окремий ноторід *Triticosecale* Wittm., який характеризується низкою морфічних ознак частково властивих генотипам ноторідів –

Triticosecale Lebedeff (Лебедев, 1927, 1933) і *Triticum unranked Triticale* Mackay (Москалець, 2014, Гордей и др., 2010).

Згідно з Екотаксономічною базою даних NCBI (Database resources of the National Center for Biotechnology Information, 2011), яка є частиною бази GenBank, підрозділу Національного центру біотехнологічної інформації США (NCBI) рід *×Triticosecale* Wittm. ex A.Camus поділяється на такі види: *Triticum aestivum* \times *Secale cereale* (октоплоїдне тритикале); *Triticum aestivum* \times *Secale strictum* subsp. *africanum* (автори: Zeng Z.-X., Yang Z.-J.); *Triticum turgidum* subsp. *carthlicum* \times *Secale strictum* subsp. *africanum* (автори: Zeng Z.-X., Liu C. та Yang Z.-J.); *Triticum turgidum* subsp. *durum* \times *Secale cereale* (гексаплоїдне тритикале); *×Triticosecale* sp. GCK-2010; *Triticum* sp. ZXZ-2007 \times *Secale strictum* subsp. *africanum* (автори: Zeng Z.-X., Liu C. та Yang Z.-J., Китай); *×Triticosecale* sp. Altayskaya 5 (автори: Головніна К.А., Глушков С.А., Блінов А.Г., Майоров В.І., Адкісон Л.Р., Гончаров Н.П., Інститут цитології і генетики СВ РАН); *×Triticosecale* sp. Chase 19308 (розвинутий ген K-like укомплектований у хлоропластах; родовід – chloroplast \times *Triticosecale* sp. Chase 19308 (автори: Bouchenak-Khelladi Y., Salamin N., Savolainen V., Forest F., van der Bank M., Chase M.W. та Hodkinson T.R.); *×Triticosecale* sp. ZXZ-2007 (автори: Zeng Z.-X., Liu C. та Yang Z.-J.).

Існуючі екологоморфічні критерії класифікації алополіплоїдів мають низку обмежень: нечіткість меж таксонів у результаті спільної дії природного і штучного добору, міграції і змішання ареалів оброблюваних форм; невідповідність сучасній базі знань про структурно-функціональну організацію геному і неврахування шляхів та селекційних звершень щодо синтетичних алополіплоїдних видів (різних типів тритикале); штучний утилітарний характер, який не враховує філогенію амфіплоїдних видів, що підтверджується молекулярно-генетичним аналізом.

Деякі вчені встановлювали свої системні підходи до систематики тритикале. Зокрема, Г. Каттерманом (Kattermann, 1939) критерії до систематики тритикале визначалися за екологічними та генетичним походженням (гетерогеномні і гомогеномні), іншими авторами (Сулима, 1976; Сечняк, Сулима, 1984) – за гомо- та гетерогеномністю, дозовими співвідношеннями генетичного матеріалу початкових видів (гомогенні, гетерогеномні, хромосомно-заміщені), В.Ф. Дорофєєвим зі співавторами – за складом, еколого-географічним походженням генотипів і певними ознаками окремих геномів і хромосом, У.К. Куркієвим з співавторами (Куркієв и др., 2009) – за рівнем плоїдності (дека-, тетра-, гекса-, октоплоїдні). Отже, внутрішньородова класифікація тритикале за гетероплазматичними підвидами, а далі – різновидами, доцільна для всіх рівнів плоїдності (видів), сприяє розвитку диференціальної екологічної селекції, морфічному опису, стандартизації та агроекологічної оцінки сортів на патентоспроможність відповідно до господарсько-економічних потреб, агротехнологій і з урахуванням генетичних особливостей, екологічної адаптивності, еколого-географічного поширення та селекційного вдосконалення різних типів тритикале.